

EYLEM, SÖZÜN BİTTİĞİ YERDE Mİ?

Burçak İSMET*

ÖZET

İnsanın dünyayla kurduğu her türden ilişkinin, yarattığı her türden bilginin kaynağının oluş durumuyla açıklandığı bir tavrın felsefeye sunduğu olanak nedir? İnsan deneyimi ve bilgisinin süreç ve değişim olarak temellendirildiği felsefi tutumun ortaya koyduğu pratik nasıl bir önem arz eder? Gilles Deleuze'un aşkın ampirizm görüşü ile algı, bilgi ve düşünce üretimi açısından felsefeye kattığı yenilik, kavram anlayışına getirdiği yeni bakış açısı ile özetlenebilir. Kavram, semantik, sentaktik ve pratik boyutlarıyla oluşu, olumsuzluğu ve yaratıcılığı ihtiva eder ve düşünme pratiğine yepyeni hareket alanları açar.

Anahtar Sözcükler: Kavram, Oluş, Olumsuzluk, Praxis, Değişim, Temsil etme

* * *

Felsefenin ne olduğu üzerine düşünüldüğünde, modernite sonrası nasıl bir kimliğe büründüğü sorgulandığında, felsefenin epistemoloji anlayışının tamamen değiştiği ortaya çıkıyor. Günümüzün en önemli düşünürlerinden biri olan Fransız filozof Gilles Deleuze'un felsefeye bakışından yola çıkarak, felsefenin nasıl bir değişim geçirdiğini açıklamaya çalışacağım.

Epistemolojinin dönüşümü, *kavram* nosyonunu bütünüyle değiştirmekle başlıyor. Bu tavır, yapısalcılık ya da fenomenolojiye karşıt bir tavır olup, klasik anlamdaki kabul görüşleriyle, birbirlerine önsel ya da üstün tutulmuş halleriyle nesne ya da kavramın ya da deneyimin bilgi üretmeye muktedir olmadığını savunur. Gilles Deleuze'un *Felsefe Nedir?* adlı eserinde, felsefi kavramı nasıl ele aldığını, kavramın anlam ve içeriğinin nasıl bir değişime uğradığını göstererek, söz ve eylemin felsefe pratiğinde nasıl tam da aynı şey olduğu sonucuna varılabildiğini açıklamak istiyorum.

1. Düşünme Pratiğinde Değişim

Bu değişimi, en yalın şekliyle bilgi öznesi ve nesnesine bakış açısının değişimi olarak özetlemek mümkün. Yirminci yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan post-yapısalcılığın bir mensubu olan Deleuze, bilginin ne saf deneyim temelinde (fenomenoloji) ne de sistematik

□ Araştırma Görevlisi, ODTÜ Felsefe Bölümü

40 Eylem, Sözü'nün Bittiği Yerde Mi?

yapılar temelinde (yapısalcılık) inşa edilemeyeceğini, bu temel arayışının, başlangıcı Platon'a kadar uzanan *doxa* zaafının sonucu olduğunu iddia eder. Kapalı sistemler dahilinde üretmeye alıştığımız bilgi için bir temel, bir üst-yapı, bir *Urdoxa* olmadığının kabulü, bize icat etme, yaratma ve deneme fırsatının verilmiş olduğu anlamına gelir. Deneyimin ya da dilin bize bir tür temel sağlayamayışının nedeni, normatif veya standart bir deneyim modelinin önvarsayımıdır. Fenomenoloji, deneyimi özne merkezli bakış açısına indirmediği için yetersiz kalmıştır. İnsanın dış dünyayı deneyimlemesinden ibaret bir varsayımlar silsilesidir fenomenoloji ve deneyimle, *praxis* ile bir mesafe koyar insanın arasına. Yapısalcılık ise bilgiyi deneyime değil ama deneyimi mümkün kılan yapılara; kavram yapıları, dil veya göstergelere, bilgiyi ise salt göstergelere ve simgelere dayandırarak insan ve deneyimini birbirine dışsal kılmıştır.

Deleuze'ün önemi tam da bu noktada, *oluş* ve *farklılık* (becoming and difference) düşüncesini ortaya koymasında yatar. Önce bir *varlık* tahayyül edip daha sonra oluş aşamasına geçtiğini veya farklılaştığını varsayan Batı düşünce tarihine karşıt olarak, Deleuze bütün felsefesini oluş gerçeği üzerinde kurar. Ve ona göre felsefe, düşüncenin dinamizmini ve değişkenliğini ortaya koyduğu, düşüncenin kendi "oluşunu" yarattığı bir sahnedir ve en büyük rolü de kavram yaratmaktır.

Kavram her şeyden önce, nesneye yüklenen bir "gösteren" (signifier) ya da varlığı "temsil etmeye" (represent) yarayan bir araç değil, düşünceyi harekete geçiren ve onu bütün sınırlarına kadar zorlayan, dünyayı dönüştürmeye kadir itici gücün kendisidir. Kavram, alıştığımız anlamının çok ötesinde felsefi *sorundur* Deleuze için.

Özgül deneyimlerin, şeylerin hallerinin, aktüel durumların ötesinde felsefi sorun hayatın olanaklılığına atıfta bulunur. Hayatı bir bütün olarak düşünme gücünü bize en iyi veren kavram da farklılıktır. Hayatın ne olduğunun değil -bu felsefeyi salt bir kanılar (*doxa*) toplamından ibaret kılmıştır-, ne olabileceğinin üstüne düşünceler üretmesi gereken bir pratiktir felsefe. *Olumsal* (contingent) olanın üretimi doğrultusunda hayatı değiştirip dönüştürme gücü olan felsefe, bu yanılla kendi içine kapalı ve akademik bir disiplin değil, pratiğin, hareketin ve eylemin ta kendisidir.

Kavramlar, nesnelere iliştilmiş etiketler ya da adlar değildirler; bir düşünme yönelimi veya yönü üretirler. Deleuze'e göre, kavramların gündelik kullanımı, onların temsil ettiği, halihazırda mevcut bir dünya olduğunu varsayan ve bu kullanımın bir uzlaşımı, iletişimi, enformasyonu amaçlayan bir temsil ve kanı modelinden doğar. Kavramların felsefi kullanımı ise, kanı ve gündelik kullanıma uymaz, sağduyunun dogmasından muaftır, temsil edici olmaktan çok yaratıcıdır ve dolaysız olarak hayata içkin ve onu etkileyicidir.

Felsefi kavrama dair söylenmesi gereken en önemli şey, kavramın homojen bir şekilde ele alınıp izole edilemeyeceğidir. Örneğin, gündelik kullanımda “mutluluk” kavramının karşılığı sayısız özgül tasvir olabilir, fakat bunların hepsi bir şekilde bu dünyanın deneyim alanlarıyla sınırlı olmaktadır. Felsefedeki karşılığı ise, şu ya da bu mutluluk örneğine ait olmayacaktır; yeni bir mutluluk olanağını veya düşüncesini mümkün kılmak ve yaratmak zorundadır. Homojen derken kastettiğim, aşına olduğumuz mutluluk deneyimini tahayyül ederken, yaşanmışlık düzeyinde ele alışımızdır. Oysa olumsuzluğun bize sunduğu, sıkışık kaldığımız Kant’ın algı ve bilgi üretme dünyasından kendimizi kurtarmaya davettir. Bu dünyanın üstünde ya da ötesinde bir hakiki dünya arayışı, bizi kendi yapıp ettiklerimize, kendi deneyimlerimize yabancı ve uzak tutarken, bilgiyi sadece *olana* endeksleyip, sınırlı ve kısıtlı algı düzeylerine mahkum bir halde, kavramı sadece sözlük anlamından ibaret bir tekdüzeliğe, sabitliğe, yalıtılmışlığa ve aklın ve sağduyunun diktasında esarete sürüklemiştir.

Değişmez bir gerçekliğin kabulü, kavramı temsil düzeyine indirgeyip, kendi deneyimimizden bağımsız olarak düzenli, değişmez bir varlık anlayışına karşı tepkisel (reactive) olarak ortaya çıkan nominal değerler sistemine tabi kılar. Oysa Deleuze’ün kavramı tepkisel değil etkin, pasif değil aktif, temsili değil yaratıcıdır. Bir kavram bizi kışkırtır, düşünme biçimlerimizi sarsar ve deneyimi yeni yoğunluklara açık hale getirir. Tamamen farklı bir görme biçimini ve yaşama olanağını sunan, etkileşime açık, harekete geçirici ve semantik, sentaktik ya da pragmatik olsun her yönüyle heterojen bir yapıya sahip olan, oluşu ifade eden bir dinamiktir kavram. Örneğin, Nietzsche dile “mutluluk” kavramını eklemekle kalmamış, kavram dilin işleyiş biçimini de değiştirmiştir. Dil, temsili olmaktan çıkar ve dış dünya adı altında toplanan nesnelere ya da özne merkezli kategorilere göre kendini konumlandırmak zorunluluğundan kurtulur. Özne ve nesnenin ilişkiye girdiği her yeni anda, kendini bir kez daha farklı olarak yaratır. Mutluluk tam bu noktada, insanın, dış dünyanın bilgisine ancak ondan yabancılaşarak ulaşabildiğini öngören geleneğin yıkılması halinde ortaya çıkar. Ve Deleuze için felsefe tam da düşünmemizi yeniden-yönlendiren kavramlar yaratma kapasitesidir.

Hayat bütünüyle bir yaratımdır ve ancak özgül ve tekil eğilimlerimize göre oluşan bir yaratımdır. Deneyim sadece yaşadığımızı değil, yaşamadığımızı da içerir. Çünkü, olanaklılık ya da olumsuzluk, farklı türden deneyimlerin ve anlamlandırmaların birbirleriyle ilişki kurmalarını sağlayan, aralarında bağlar kuran ve sınırları sonsuzca genişlemiş heterojen bir bağlam öbeği oluşturan güçtür. Bir şeyin ne olduğuna değil, ne olmadığına bakmalıyız ve dahası bu şeyin ne olmadığını, değişmeyen biçimine bakarak değil ama özgül farklılaşma ve yaratma şeklini, özgül sorununu saptayarak, yani kavramının anlam ve

içerik kapasitesini alabildiğine genişleterek ve zenginleştirerek anlayabiliriz. Deleuze'un felsefesini basitçe bakış açılarını değiştirme çabası olarak görüp, naif bulmak pekala mümkün; fakat unutmamalıyız ki, sunmaya çalıştığı her yeni bakış açısı, bize düşüncenin sınırlarını zorlama imkanı tanıyan ve düşünme pratiğinin yepyeni hayatlara açılmasına olanak sağlayan yaratıcı bir güç teşkil eder.

2. Düşünceden Eyleme

Deleuze, felsefenin ne olduğundan yola çıkarak, kavrama getirdiği yeni yaklaşımla, dünyaya bakışımızı değiştirmeyi hedefler. Değişen bakış açılarının, algı ve bilgi üretimimizde nasıl farklılıklar yaratacağını etik, politik ya da metafizik bağlamlarıyla ele aldığı *Logic of Sense* (Anlamanın Mantığı), *Difference and Repetition* (Farklılık ve Tekrar) *Anti-Oedipus* adlı eserlerinden sonra kaleme aldığı *What is Philosophy?* (Felsefe Nedir?) kitabında, epistemoloji ve ontoloji ayrımını ortadan tamamen kaldırıp, bilgiyi ve varlığı, *praxisin*—yani, özgül, tekil ve tikel olan deneyimin— içinde birleştirmek suretiyle insanı, dünyayı ve yaşamı tek bir içkinlik düzleminde (plane of immanence) toplayarak, düşünce, söz ve eylemi, oluşun sonsuz deviniminde bir döngü haline getirmiştir. Bilginin kaynağının neye tekabül ettiğini sorduğumuzda, günümüzde artık ne özneye ne özne ötesine ne de öznenin dışında bir yere denk düşmediğini görürüz. Özne sadece eylemleriyle tanım bulur. Deneyim özneye içkindir ve öznenin varlığını yaratan da oluşun kendisidir. Öznenin neyi nasıl yaptığı, nasıl ortaya koyduğu, nasıl ifade ettiği, deneyimlerine ne yakınlıkta durduğu, ne derecede dahil olduğudur asıl sorun. Etiğin estetikle, ontolojinin epistemolojiyle birleştiği yer işte burasıdır ve buradan eylemle sözün ne birbirlerine önsel ne aşkın ne de dışsal olmadığı yargısına varılabilir kanısındayım. Birbirlerinin açığa çıkma olanaklarını taşıyan, aynı yüzün iki farklı ifadesi halinde bir yakınlık ilişkisidir aralarındaki. İsim ya da cisim değildir değişen, ama gramerin kendisidir.

Yaşanmışlığın, deneyimlerin özneye tamamen içkin ve ait olmasının önemi, öznenin yepyeni kavramsal göndermelerin açığa çıkmasına muktedir olmasında yatar. Bu durum özneyi ampirik ve solipsist olmaktan çıkarır ve olumsal bir yapıya bürüyerek, özneyi ve deneyimini zamana ve gündelik kanılara tabi olmaktan kurtarır. Kavram yaratmak, öznenin kavramın ortaya çıktığı düzlemi (Deleuze için bu “içkinlik düzlemidir”) farklılaştırması, yeniden yaratması, sayısız kez tekrarlayıp aynı bırakmamasıdır. Kavramın sahip ve ait olduğu dinamizm, onu kökensel görüş ya da genel, yaygın kanı olmaktan çıkarıp ortodoks anlamlarından kurtararak, kavramı, yeni düzlemler, üretim alanları ve ürünler yaratmasını sağlayan bir makine haline getirir. Kavramlar bu

içkinlik düzlemi boyunca yerleşir, yer değiştirir, düzen ve bağlantılarını değiştirir, yenilenir ve kendilerini yaratmayı sürdürürler. Düzlemi yaratan beyin, zihin ya da fail konumundaki öznedir, ama düzlemi dolduran, ona bir yoğunluk, derinlik, boyut kazandıran kavramlardır. Yani kavramı yaratan özneye bir yaşanmışlık sunan gene kavramın kendisidir. Nesne, varlık ya da olay biçimlerinde tezahür eden kavramların içkinlik düzlemi felsefeden başkası değildir. İster epistemolojik, ister ontolojik, ister metafizik, isterse pratik olsun dünyayla kurduğumuz her türden ilişki biçimi felsefe tarafından belirlenir. Sorunun neliğini, bakış açısının menziline, kavramın biçim ve içeriğini tayin eden yani özetle hayatta *oluşumuzu* ve *duruşumuzu* kavrama olanağı sunan tek güç bu felsefi kapasitedir.

3. Sonuç

Deleuze'ün konstrüktivizm olarak adını koyduğu bu yaklaşımda kendini sürekli ortaya koyan ve yaratan kavram, nesnesini de aynı anda yaratır. Bergson'un "dureé"si, Descartes'in "cogito"su, Heidegger'in "Dasein"ı sadece terimsel bir farklılık yaratmakla kalmaz, kavramın oluştuğu içkinlik düzlemini de bütünüyle değiştirir. Her kavram kendi yaşama alanını kendisi oluşturur ve gücül (virtual) bir olumsuzluk taşır. Bakış açısı olarak ele aldığımız kavram, düşünme düzlemini tam da kendi özgül ve tikel varlığı aracılığıyla yeniden şekillendirir. Resmettiği yer, düzlem olarak aynı olsa da, her bir kanvasta bambaşka manzarayla karşılaşırız.

Kavramın her yönüyle *oluş* olması, yapısındaki heterojenlikten kaynaklanır. Kendini ancak düzlem üzerindeki diğer her noktayla ilişkiye girerek yaratabilir. "Fakat kavramlar düzlemde türemezler, onları düzlem üzerinde yaratmak için kavramsal kişilik gerekir, tıpkı düzlemin kendisini çizmek için de gerektiği gibi"¹. Ve bu bağlamda kavram tam da bir düşünce eylemidir. Ve her düşünce bir Oluş-karıdır (Fiat) ve Deleuze'e göre konstrüktivizm de budur. Bu karar, felsefi sorundur ve "eğer kavram bir çözümse, felsefeye sorunun koşulları, varsaydığı içkinlik düzleminin üzerinde ve sorunun bilinmezleri de, seferber ettiği kavramsal kişiliklerde bulunur"².

"Felsefe her biri öteki ikisine yanıt veren ama kendi başına ele alınması gereken üç öge sunar:

1. Çizmek zorunda olduğu felsefe-öncesi düzlem
2. İcat etmek ve yaşatmak zorunda olduğu felsefe-yakını kişilikler

¹ Gilles Deleuze-Felix Guattari; *Felsefe Nedir?*; YKY, İstanbul 2000; s. 72.

² s. 76.

44 Eylem, Sözü'n Bittiği Yerde Mi?

3. Yaratmak zorunda olduğu felsefeye kavramlar³.

Düzlemin çizimine Akıl, kişiliklerin icadına İmgelem, kavramların yaratılmasına Zeka diyen Deleuze'e göre bu felsefenin *teslisidir* ve bir kavramın vaftizi ancak, onun yeni algı, bilgi, deneyim ve yaşama alanları oluşturmasıyla gerçekleşir.

* * *

(Is Action Comes out Where the Words Come to an End?)

ABSTRACT

What does such an attitude admit of to philosophy, which states becoming as a source of every kind of relation that man makes with the world and every kind of knowledge and information that he produces? What is the importance of such a way of philosophizing that bases process and change upon human knowledge and experience? It is likely to summarize this, by the innovation of Gilles Deleuze's transcendental empiricism which brings and creates a new perspective through concept, for the sake of human perception, sensation, knowledge and thinking. By means of its dimensions; semantic, syntactic and pragmatic, concept involves becoming, contingency and creation hence it produces new activity areas for thinking practice.

Keywords: *Concept, Becoming, Contingency, Praxis, Change, Represent*

Kaynakça

Colebrook, Claire; *Gilles Deleuze; Bağımsız Kitaplar*, İstanbul 2004.
Deleuze, Gilles-Felix Guattari; *Felsefe Nedir?*; YKY, İstanbul 2000.

---

³ s. 73.